

POSKUS STATISTIČNE ANALIZE RAZPRAVE O CIVILNI DRUŽBI V SLOVENSKEM TISKU

Članek prikazuje uporabo statistične analize besedil in razvrščanja v skupine pri analizi definicij civilne družbe, ki so bile objavljene v zadnjih petih letih. Avtorja najprej najdeta tipične trditve o civilni družbi, nato pa z njimi opiseta avtorje definicij in jih razvrstita v skupine.

AN ATTEMPT TO A STATISTICAL ANALYSIS OF THE DEBATE IN THE SLOVENE PRESS ABOUT THE CIVIL SOCIETY - The paper presents the use of content analysis and cluster analysis in the analysis of definitions of civil society, published in past five years. First, typical assertions about civil society are found, then the authors of definitions are described by them and clustered.

PROVA DE LA STATISTIKA ANALIZO DE LA DISKUTO EN LA SLOVENA GAZETARO PRI LA CIVILA SOCIO - La artikolo montras la uzadon de la statistika analizo de tekstoj kaj de la grupigado en la analizo de la difinoj de la civila socio, aperintaj en la lastaj kvin jaroj. La aŭtoroj unue trovas tipajn asertojn pri la civila socio, poste priskribas aŭtorojn de la difinoj per ili kaj fine grupigas ilin.

1. Uvod

Leta 1985 se je v Sloveniji začela razprava o civilni družbi. Gantar in Mastnak (1988) in še nekateri drugi so jo že poskusili sintetizirati. Pričujoča raziskava temelji na statistični analizi sporočil in je eden izmed možnih pristopov k proučevanju razprave o civilni družbi. Posebnost raziskave je način zbiranja podatkov. Izbrane definicije¹ civilne družbe smo razčlenili v trditve, ki jih sestavljajo eksplikand (predmet percepcije), konektor in eksplikat (pojasnjevalec)². Eksplikand 'civilna družba' je pojasnjevalo večje stevilo konektorjev in eksplikatov. Po združevanju konektorjev in eksplikatov smo dobili 17 tipičnih trditev, iz njih pa smo tvorili dihotomne spremenljivke in jih agregirali na raven avtorja kot enote. S temi

1. Definicija civilne družbe je del besedila, v katerem je eksplicitno ali implicitno omenjena civilna družba. Primer definicije glej spodaj.

2. Strukturo trditve smo povzeli po Mertenu (1977).

spremenljivkami smo opisali enote (avtorje) tako, da smo upoštevali samo prisotnost ali odsotnost določene značilne trditve. Nato smo avtorje razvrščali v skupine.

Pojem civilna družba kot analitično sredstvo sega prav na začetek družboslovja. Po antični (Aristotel) in srednjeveški (sv. Avgustin) politični filozofiji se je koncept civilne družbe najtemeljiteje uveljavil v liberalni politični doktrini. Vsebuje celo bistveno značilnost liberalizma. Tudi socialistična politična misel ni brez tovrstne tradicije. Kategorijo civilne družbe je po Heglu prevzel Marx. Za njim pa tudi levica v drugi internacionali (Gramsci, Luxemburg itd.), 'sredinci' (avstromarksizem - Bauer, Renner itd.) in tudi desnica (Kautsky). Analitično razlikovanje med civilno družbo in državo je prisotno tudi v slovenski socialistični misli (Prepeih). Ta tradicija je bila kasneje v zgodovini slovenske socialistične politične misli zanemarjena, kar pa ni le slovenska posebnost. Treba je reči, da se je socializem preveč vezal na vprašanje države in graditve nove skupnosti s perspektive države. Koliko je koncept socialističnega samoupravljanja prispeval k razdržavljenju družbenega življenja, bo treba še raziskati, dejstvo pa je, da gre tako pri obeh 'udejanjenih' socializmih za podobne (negativne) učinke, ki jih v civilni družbi producira država. Procesi podružbijanja se v sistemu socialističnega samoupravljanja vse bolj spreminjajo v obliko in način nadzora državne sfere nad civilnodružbeno. To pa je eden od skupnih razlogov, da tudi v socialističnih državah, pa naj si bo v sistemih državnega socializma ali v samoupravnem socializmu, najdemo podobno gibanje za civilno družbo, inspirirano z odporom proti vse večji levitanzaciji družbe. Seveda niso le socialistične družbe prostor ponovnega oživljanja zahtev po civilni družbi. Civilna družba je postala globaina zahteva človeštva.

S statistično analizo definicij civilne družbe, ki so bile objavljene v zadnjih petih letih v slovenskem tisku, poskusamo ugotoviti obstoj različnih skupin avtorjev, ki imajo različno idejno in teoretsko percepcijo civilne družbe, oz. ali obstajajo skupine avtorjev, ki podobno pojmujejo civilno družbo.

Ker nas zanimajo le pojmovanja civilne družbe na Slovenskem, smo v glavnem zajeli slovenska glasila, druga (Pogledi, Gledista in Borba) pa le, če so bile v njih objavljene razprave slovenskih avtorjev, ki jih v drugih slovenskih virih ni bilo mogoče zaslediti. Po pričakovanju je bila razprava o civilni družbi najbolj obsežna v Novi reviji (27,3 % trditve), Mladini (16,4 %) in Delu (13 %).

2. Zbiranje podatkov

Iz množice pojmovanj civilne družbe, ki so po definitornih kriterijih precej nepopolna, smo izbrali 54 'definicij' iz 12 revij, časnikov in zbornika Socialistična civilna družba?.

Statistično analizo izbranih besedil začnemo z razčlenitvijo besedila na posamezne trditve, ki so osnovne enote statistične analize vsebine.

Trditve delimo glede na predmet in vsebino³. Po predmetu ločimo atributivne, relacijske, procesualne in poimenovalne trditve. Vnako vrsto delimo še na večje število podvrst. Npr. logični konstrukt:

'Civilna družba je demokratična.'

je kvalitativno atributivna trditev (sodba). Beseda 'demokratična' je kakovostni določevalec. Logični konstrukt:

'Civilna družba pogojuje pravno državo.'

je trditev, ki izraza vzročno razmerje. V vzorcu besedil so tudi trditve, ki izražajo dejavnost predmeta percepcije. Trditvi:

'Civilna družba proizvaja samoregulacijo.'

in

'Civilna družba nadzoruje politično državo.'

sodita med procesualne trditve in se po formalno logičnih kriterijih bistveno razlikujeta od zgornjih.

Pri statistični analizi vsebine je najbolj uporabna poimenovalna trditev, npr: 'Civilna družba pomeni moderno družbo.'

Glede na vsebino ločimo tri vrste trditev. Trditve so lahko kvalitativne, ('Civilna družba ni demokratična.', kvantitativne ('Civilna družba je prostor novih družbenih gibanj.') ali modalne ('Civilna družba naj ima racionalno jedro v samoupravljanju.'). Različne vrste trditev, specifični kategorialni aparati posameznih avtorjev in nepopolne 'definicije' zahtevajo posebej skrbno kodiranje.

Izbrana besedila moramo najprej prevesti v pomenske trditve, ki jih sestavljajo trije elementi: (1) eksplikand, ki je objekt percepcije, (2) konektor (vezalo), ki povezuje eksplikand in eksplikat, in (3) eksplikat, ki pojasnjuje eksplikand.

Izbrana besedila prevedemo v posamezne trditve. Poved:

'Civilna družba pogojuje pravno državo.' prevedemo v trditvi:

Civilna družba / pogojuje / pravno državo.

Pravna država / je pogojena s / civilno družbo.

Besedno zvezo 'socialistična civilna družba' prevedemo v:

Civilna družba / je / socialistična.

Poved: 'Avtonomna, demokratična civilna družba legalizira politični pluralizem.' prevedemo v naslednje trditve:

Civilna družba / je / avtonomna.

Civilna družba / je / demokratična.

Civilna družba / legalizira / politični pluralizem.

Politični pluralizem / je legaliziran po / civilni družbi.

3. Več o tem glej pri Sesicu (1983, 220-240).

Sacetek definicije

"Integralno samoupravljanje v prelejši obliki, zamišljeno kot organizacijski princip komunistične družbe. Ne utopični in eshatološki projekt (v tem je nasproten razumevanju civilne družbe kot laične sekularizirane družbe), ker se ne more realizirati niti v najidealnejših pogojih, razen če ne sprejmemo antropološke predpostavke o vsestranskem, totalnem človeku in sociološke predpostavke o možnosti organske, harmonične družbe ('družbe kot enega subjekta', kot pravi Marx)." (Adam, 1988b, 168-169.)

prevedemo v naslednje trditve:

- Integralno samoupravljanje / je / komunistični princip.
- Integralno samoupravljanje / je / utopični projekt.
- Integralno samoupravljanje / je / eshatološki projekt.

Bestavine trditve in podatke o njej ustrezno kodiramo. V tabeli 1 so kodirane trditve iz zgornje definicije.

Tabela 1: Primer kodiranja

DEF	AVT	LETO	VIR	TRD	EKSPLIKAND	KONEKTOR	EKSPLIKAT
02	04	88	02	01	INTSAM	JE	KOMPRI
02	04	88	02	02	INTSAM	JE	UTOPRO
02	04	88	02	03	INTSAM	JE	ESHPRO
02	04	88	02	04	CD	NI	UTOPRO
02	04	88	02	05	CD	NI	ESHPRO
02	04	88	02	06	CD	JE	LAI DRU
02	04	88	02	07	CD	JE	SEK DRU
02	04	88	02	08	INTSAM	PREDPOSTAVLJA	VSECLD
02	04	88	02	09	INTSAM	PREDPOSTAVLJA	TOTCLO
02	04	88	02	10	INTSAM	JE	ORG DRU
02	04	88	02	11	INTSAM	JE	HARDRU
02	04	88	02	12	CD	NE SPREJEMA	VSECLD
02	04	88	02	13	CD	NE SPREJEMA	TOTCLO
02	04	88	02	14	CD	NI	ORG DRU
02	04	88	02	15	CD	NI	HARDRU

- DEF = zaporedna številka definicije
- AVT = avtor
- LETO = leto objave
- VIR = casnik ali revija, kjer je bila definicija objavljena
- TRD = zaporedna številka trditve

Primer navajamo tudi zato, da bi pojasnili, zakaj smo v vzorec vključili to besedilo, ki govori o integralnem samoupravljanju. Ker je v njem eksplicitno navedeno, da je integralno

samoupravljanje v direktnem nasprotju s civilno družbo, veljajo zanjo nasprotni atributi. Iz trditve:

Integralno samoupravljanje / je / utopični projekt.

izpeljemo trditvev:

Civilna družba / ni / utopični projekt.⁴

Pri prevajanju besedil v trditve smo upoštevali eksplikande: civilna družba, samoupravljanje in socializem. Ker se v 238 trditvah 212-krat pojavlja eksplikand civilna družba, smo v nadaljnjo obravnavo vključili le tega. Med eksplikati se najpogosteje pojavljajo 'nova družbena gibanja', 'avtonomija', 'pluralizem', 'pravna država', 'demokracija' in 'javnost'.

Konektorje in eksplikate smo uredili tako, da kar najbolj opredeljujejo eksplikand civilna družba. Zaradi velikega števila konektorjev (82) in eksplikatov (161) smo različne vrednosti obeh združili v značilne in smiselne skupine. Po združevanju so ostali trije konektorji in 17 eksplikatov.

Konektor označuje naravo zveze med eksplikandom in eksplikatom. Izraža lahko identiteto, delno prekrivanje, nekompatibilnost, alternacijo, nasprotnost, protislovnost, pogojno zvezo, tudi vrednotno razmerje itd. Združevanje konektorjev v manjše število razredov je problematično zaradi različnih vrst trditvev. To zahteva, da smo pri rekodiranju precej elastični. Tako smo enako kodirali (z znakom '+') vse konektorje, ki izražajo identiteto ali povezanost eksplikanda civilna družba s posameznim eksplikatom, tj. pozitivno zvezo. Konektorje, ki izražajo nasprotnost, negacijo ali različnost med civilno družbo in posameznim eksplikatom, smo kodirali z znakom '-' (negativna zveza), delno povezanost ali delno prekrivanje po vsebini ali po obsegu pa z znakom 0 (delna povezanost).

Združevanje eksplikatov je zahtevnejše od združevanja konektorjev. Združujemo lahko le tiste eksplikate, ki so po vsebini ali obsegu dovolj podobni pojmu ali skupini pojmov, h katerim kak pojem priključujemo. To je najboljčutljivejša faza analize, ker zahteva podrobnejše poznavanje posameznih kategorij. Npr. eksplikata 'samouprava' in 'samoupravljanje' sta si podobna po obliki (zunanjem izrazu), ne pa po vsebini. Izraz 'samoupravljanje' pomeni 'celoto odnosov družbenopolitične ureditve', izraz 'samouprava' pa je po obsegu in vsebini ozji, zato je bližji in podobnejši pojmu 'avtonomija', ki so ga nekoč slovenili prav s pojmom samouprava. Kot zgled za združevanje sinonimnih eksplikatov sta pojma 'samoregulacija' in 'samouravnava'.

4. Podobno razčlenitev na posamezne trditve uporabljajo tudi Osgood in drugi (Osgood, Saporta, Nunnally, 1973).

3. Značilni tipi trditev o civilni družbi

Po združitvi konektorjev v tri in eksplikativne v 17 tipov smo poiskali značilne tipe trditev, tj. kombinacije eksplikand civilna družba, enega od treh konektorjev (+, - ali 0) in enega od 17-ih eksplikativov. Iz najpogostejših kombinacij smo dobili naslednjih 17 značilnih trditev:

1. *Civilna družba + avtonomija.* V analiziranih definicijah civilno družbo najpogosteje opredeljujeta avtonomija in avtonomnost. V eksplikativu avtonomija so vključeni eksplikati samouprava, samouravnava, avtonomija, sfera avtonomnih družbenih dejavnosti in avtonomni politični subjekti. Pojem avtonomije je dobil v moderni, zlasti pa v postmodernejši družbi 'globalen' teoretski pomen. Tudi slovenska politična misel je od vsega začetka prežeta z avtonomizmom. Zato ni čudno, da se pojem pogosto pojavlja tudi znotraj paradigme civilne družbe, predvsem v smislu avtonomnega delovanja subjektov civilne družbe v razmerju do države. Prav na tej točki se razhajajo nekateri avtorji pri lociranju samoupravljanja. Nekateri menijo, da samoupravljanje, ki je večinoma podzavljeno, le delno sodi v civilno družbo (Bebler, 1987b, 21), medtem ko drugi menijo, da je bilo samoupravljanje od vsega začetka mišljeno kot sfera avtonomnega življenja (Bibič, 1986a).

2. *Civilna družba + pluralizem.* Pluralizem je eden od osrednjih eksplikativov, ki pojasnjuje civilno družbo. Adam in Podmenič trdita, da je politični pluralizem pogoj za civilno družbo (1985, 24) in da predpostavlja tudi obstoj in legalizacijo "različnih ideologij" (str. 17), različnost stilov, mnenj in stališč. Tudi Pučnikova predpostavka je, da je civilna družba pluralistična (1987b, 1860), Tomc pa meni, da civilna družba predpostavlja partikularno družbenost (1987, 144).

3. *Civilna družba - država.* Gre za antietatistično koncepcijo civilne družbe. Eden glavnih razlogov za razmah in uveljavitev pojma civilna družba v svetu in pri nas je odpor proti 'negativnim učinkom' države. Nasproti (politični) državi se zahteva večja avtonomija subjektov civilne družbe, omejevanje delovanja tako imenovane 'tajne države', državnih aparatov, zlasti represivnih in nadzor nad njo. O nujnosti ločitve države od civilne sfere ter s tem v zvezi o omejevanju njene dejavnosti in nujnosti nadzora nad njo, so pisali Bebler (1987a, 28; 1987b, 21), Adam (1988b, 170), S. Hribar (1987, 98), Mastnak (1985, 14), Igljčar (1988). Nekateri od teh avtorjev zavračajo procese podružbljanja v našem sistemu, ker se izrodijo v podržavljanje družbenega. Mastnak s tem v zvezi celo trdi, da je zavračanje podružbljanja eden od osnovnih pogojev za konstituiranje civilne družbe (1985, 14). Adam pa meni, da podružbljanje ne pomeni le onemogočanja civilne družbe, ampak tudi onemogočanje pravne države.

4. *Civilna družba + alternativna gibanja.* V eksplikat alternativna gibanja smo združili kategorije, kot so nova družbena gibanja, mladinska subkultura, mladinska gibanja, feministična gibanja, mirovna gibanja in spontane pobude. Nekatera od omenjenih gibanj so stara, tako da jih težko uvrstimo med nova družbena gibanja, toda celo kategorija 'spontane pobude' dobi v kontekstu civilne družbe nov pomen, ki se bistveno razlikuje od sistemsko reguliranih, kanoniziranih in v sistemske institucije integriranih pobud. Glede strukture civilne družbe se vprašanje zaostri pri lociranju nekaterih ustanov, ki so paradržavnega ali sistemsko-političnega značaja (združeno delo, družbenopolitične organizacije ipd.). Zlasti Gantar in Mastnak, ki civilno družbo pojmujeta zelo ozko, sta med konstitutivne elemente pristela le alternativna gibanja (sistemsko opozicijo), tj. tisti prostor, kamor učinki države najmanj segajo.

5. *Civilna družba + pravna država.* Pravna država je star in uveljavljen pojem ne le v pravni znanosti, ampak tudi v politologiji. Gotovo ni naključje, da se vse bolj uveljavlja tudi v socializmu, kjer so bila načela pravne države kršena na račun teorije o razredni in enoviti naravi oblasti. Načelo pravne države se je afirmiralo tudi v povezavi z uveljavljanjem konceptov civilne družbe. V okviru civilne družbe se vse bolj pojavljajo zahteve po spoštovanju prava in pravnega reda. Nekateri avtorji pišejo, da je pravna država pogoj civilne družbe (Adam in Podmenik, 1985, 24; S. Hribar, 1987, 100). Igličar (1988) meni, da je pravna država bistven element civilne družbe, Tomc (1987, 146) pa, da civilna družba predpostavlja pravno državo, ki jo sicer spodjeda socializem. Tudi Bibič (1989, 4-5) povezuje civilno družbo s pravno državo. 'Modernistična' teorija civilne družbe temelji na podmeni, da šele postmoderna civilna družba omogoča formalnopravno enakost in manjšinsko pravo (T. Hribar 1987, 1874).

6. *Civilna družba - organska družba.* Civilna družba je izrazito negativno povezana z eksplikati, ki smo jih združili v eksplikat organska družba. Velja pojasniti, da je bil organicizem kot splošna struja v zgodovini slovenske socialne in politične misli močno navzoč. V tej zvezi gre za zelo zanimivo vprašanje o tradiciji civilne družbe na Slovenskem. Nekateri (zlasti Žižek (1987, 12)) odklanjajo tezo, da je slovensko krščansko-socialno gibanje, ki je doživljalo prerod v 80-ih letih prejšnjega stoletja in je prezemalo večji del javnega življenja na Slovenskem, civiliziralo in moderniziralo 'slovensko družbo'. Žižek celo meni, da je krekovstvo zaviralo vse tisto, čemur danes pravimo civilna družba, ker je izhajalo iz organicistične podmene, da je treba družbo organizirati na določene nujne (predpisane) ude (stanove, korporacije), ki naj predstavljajo celoto družbenega organizma. Organska družba zato simbolizira brezkonfliktnost, harmonijo, tradicionalizem, korporativno razmerje med ljudmi in organi skupnosti. Civilna družba ne temelji na postavkah organske družbe, ki z moderno družbo nima nič skupnega (Žižek, 1987, 12; Adam, 1988b, 168-169; Adam in Podmenik, 1985, 17).

7. *Civilna družba + moderna družba.* Razmerje med civilno družbo in moderno družbo je pri posameznih avtorjih različno zasnovano. Nekateri menijo, da je civilna družba univerzalen pojav in da je bila prisotna tudi v predkapitalističnih (predmodernih) dobah. V tem kontekstu govorijo o civilni družbi v sužnjelastništvu, fevdalizmu, kapitalizmu, socializmu (Bebler, 1987a, 28). Podobno tezo zasledimo tudi pri 'modernistični' teoriji civilne družbe, ki razlikuje med predmoderno, moderno in postmoderno civilno družbo (T. Hribar, 1987, 1871). Večina avtorjev pa civilno družbo povezuje z moderno, tj. kapitalistično družbo, ki je na ravni systemske organiziranosti omejila absolutistično (državno) oblast, sekularizirala javno življenje in osvobodila (od države) prostor družbenega (Žizek, 1987, 12; Adam, 1988b, 168-169; Adam in Podmenik, 1985, 17). Tretji koncept je teorija civilne družbe kot systemske opozicije (Gantar in Mastnak, 1988, 70-89), ki jo pojmuje kot samoreferenco v čisti obliki, kot pojav za sebe (Mastnak, 1988, 15).

8. *Civilna družba + javnost.* V eksplikatu javnost smo združili eksplikate demokratična javnost, neodvisna javnost in javnost. Ta element zlasti poudarjajo Gantar in Mastnak (1988), Adam in Podmenik (1985, 24), Tomc (1987, 146), Bebler (1987a, 28) in Bibič (1986a; 1989, 4-5).

9. *Civilna družba + systemska opozicija.* Predstavnik tega pojmovanja sta Gantar in Mastnak. Tu gre za koncept civilne družbe kot 'samoreference', tj. kot pojava za sebe, ki se razvija mimo uveljavljenih institucij sistema (Gantar in Mastnak, 1988; Mastnak, 1988, 15).

10. *Civilna družba - socializem.* Do te trditve se je opredelilo več avtorjev, kot pa do trditve civilna družba + socializem. Da socializem ni povezan s civilno družbo, so pisali Tomc (1987, 144), Mastnak (1988, 15) idr. Seveda so tudi nasprotna stališča, ki pa so bila premalo pogosta, da bi jih upostevali v nadaljnji analizi.

11. *Civilna družba + demokracija.* Večina avtorjev poudarja demokratične značilnosti civilne družbe. Izjema sta Gantar in Mastnak (1988), ki menita, da civilna družba ni niti demokratična niti nedemokratična. Bila naj bi postdemokratična in kot taka postpolitična, skratka apolitična.

12. *Civilna družba + politična demokracija.* S to trditvijo se strinja večina avtorjev. Npr. Tomc (1987, 146) in T. Hribar (1987, 1871) menita, da je civilna družba povezana konkretno s parlamentarno demokracijo.

13. *Civilna družba + razredno delavska demokracija.* Do tega koncepta demokracije se je opredelil Bibič (1989, 4-5), ki se sicer zavzema za koncept integralne demokracije.

14. *Civilna družba + tehnologija.* J. Pučnik je svoje pojmovanje civilne družbe predstavil v Novi reviji (Pučnik, 1987a, 137) in v

knjigi *Kultura, družba in tehnologija* (Pučnik, 1988). Civilna družba naj bi bila odprta tehnologija, sistem regulativov, oz. infrastrukturnih organiziranih vsebin, kulturnih predmetov družbe, za katero bi bili značilni učinkovitost in elastičnost.

15. *Civilna družba + interesne skupine*. Alternativna gibanja bi lahko brez težav steli med interesne skupine. Ker pa smo želeli ločiti pojmovanje civilne družbe kot subkulture in sistemske opozicije³ od tistih pojmovanj civilne družbe, ki so manj restriktivna pri uvrščanju subjektov v civilno družbo. Bibič uvršča v civilno družbo večino samoupravnih in sistemske uveljavljene sfere, če je 'relativno avtonomna' v razmerju do politične države.

16. *Civilna družba + konfliktna družba*. Avtorji to značilnost večkrat poudarjajo. Konfliktna družba kot taka naj bi bila nasprotna harmoničnemu razumevanju družbe. Civilna družba naj bi bila realistična, konfliktna, uporna, apatična in polje nacionalnih konfliktov. Jabolko spora je bilo vprašanje, ali je civilna družba prostor represije ali ne. Medtem ko je Mastnak pisal, da obstaja 'represija od spodaj' in s tem tudi totalitarizem od spodaj, je Adam trdil nasprotno. Po njegovem represija in totalitarizem izhajata iz države, ne pa iz civilne družbe. Represivni ukrepi so 'ekskluzivni monopol' države. Podobno stališče je zavzela tudi S. Hribar.

17. *Civilna družba + posameznik*. Civilna družba temelji na svobodi posameznika (Pučnik, 1987a, 137) in mu priznava enakost z drugimi. Ponovno naj bi uveljavila institut državljana (Strajn, 1988).

4. Razvrščanje avtorjev v skupine

Tipologijo avtorjev smo ugotavljali z razvrščanjem v skupine. Z razvrščanjem v skupine določamo skupine podobnih enot. Postopek je povezan s celo vrsto problemov. Izbrati moramo enote, določiti množico spremenljivk, ki določajo enote, izbrati mero podobnosti med enotami, uporabiti ustrezno metodo razvrščanja in na koncu oceniti dobljene rešitve. Vsaka izbira vpliva na rezultat.

Mere podobnosti za binarne podatke so določene s frekvencami v asociacijski tabeli za par enot, med katerima merimo podobnost. Asociacijsko tabelo za dve enoti, opisani s spremenljivkami, ki imajo vrednosti 1 (prisotnost značilnosti) ali 0 (odsotnost značilnosti), prikazuje tabela 2. Frekvenca a pove, na koliko

5. Subkulturo in opozicijska gibanja imajo nekateri za edine strukturne elemente civilne družbe. Npr. Mastnak meni, da celo delavsko gibanje ne more konstituirati civilne družbe, ker je organizirano kot država.

spremenljivkah imata enoti hkrati pozitiven odgovor in frekvenca d hkrati negativen odgovor. Frekvenci b in c stejeta, na koliko spremenljivkah se enoti ne ujemata.

Tabela 2: Asociacijska tabela za dve enoti

		Enota Y	
		1	0
Enota X	1	a	b
	0	c	d

Avtorji so si podobni v pojmovanju civilne družbe, kadar se ujemajo v pozitivnih vrednostih spremenljivk, tj. kadar v svojih opredelitvah civilne družbe vključujejo določen eksplikat. Če se ujemajo v negativnih vrednostih, si niso podobni, ker negativna vrednost spremenljivke pomeni odsotnost določene tipične trditve, ne pa nasprotno trditev. Zaradi tega smo izbrali Jaccardova mera podobnosti

$$s_J(X,Y) = \frac{a}{a + b + c}$$

ki v stevcu in imenovalcu ne upošteva ujemanja na negativnih vrednostih. Ta mera lahko zavzame vrednosti v intervalu od 0 do 1, pri čemer je 1 največja podobnost.

Za razvrščanje avtorjev smo uporabili metodo hierarhičnega združevanja v skupine in metodo prestavljanje⁶. Obe metodi uporabljata matriko različnosti, zato smo Jaccardovo mero podobnosti transformirali v različnost s s transformacijo $d = 1 - s$.

Hierarhično združevanje v skupine temelji na zaporednem združevanju dveh skupin v novo skupino. V grobem ga lahko opišemo takole: V začetku je vsaka enota skupina. Nato v vsakem koraku združimo najbližji skupini v novo skupino, dokler ne ostane ena sama skupina. Različne metode hierarhičnega združevanja v skupine se razlikujejo po načinu določanja različnosti med novo skupino in drugimi skupinami. Minimalna metoda (enojna povezanost) vzame za različnost med novo skupino in drugimi skupinami najmanjšo različnost v novi skupini, maksimalna metoda (polna povezanost) največjo različnost, Wardova metoda pa pri določanju različnosti upošteva tudi sestavo posameznih skupin.

6. Natančnejši opis obeh metod glej pri Ferligojevi (1989).

Metoda prestavljanj najprej določi začetno razvrstitev v vnaprej določeno število skupin, nato pa ponavlja, dokler gre: če med tekočo razvrstitevjo C in sosednjimi razvrstitvami obstaja razvrstitev C', ki ima nižjo ali enako vrednost kriterijske funkcije, se pomakne vanjo. Sosednje razvrstitve določa tako, da v začetni razvrstitvi prestavi kako enoto iz ene skupine v drugo ali pa zamenja dve enoti iz različnih skupin.

Za razvrščanje smo uporabili programe iz programskega paketa CLUSE (Batagelj, 1982).

Za razvrščanje avtorjev smo morali izločiti nekatere avtorje in spremenljivke, ker so imeli premalo pozitivnih vrednosti spremenljivk?. Avtorje in spremenljivke, ki smo jih upoštevali, prikazuje tabela 3.

Tabela 3: Matrika avtorjev

Avtor	1	2	3	4	5	6	7	8	10	11	12	15
1 Gantar+Mastnak	0	1	1	1	0	0	0	1	1	1	0	1
2 F. Adam	1	1	1	0	0	1	1	0	1	0	0	0
3 A. Bebler	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
4 J. Pučnik	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
5 A. Bibič	1	1	0	1	1	0	0	1	0	1	1	1
6 T. Hribar	0	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0
7 S. Hribar	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	1	0
8 I. Krivec	1	1	1	0	0	0	0	1	0	0	0	1
9 S. Žizek	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0
10 G. Tomc	1	1	0	0	1	0	0	1	1	0	1	0
11 A. Igličar	1	1	1	1	1	0	0	1	0	0	0	1
12 Podmenik+Adam	0	1	1	0	1	1	0	1	0	0	0	0

Spremenljivke:

1. civilna družba + avtonomija	7. civilna družba + moderna družba
2. civilna družba + pluralizem	8. civilna družba + javnost
3. civilna družba - država	10. civilna družba - socializem
4. civilna družba + alternativna g.	11. civilna družba + demokracija
5. civilna družba + pravna država	12. civilna družba + politična demokracija
6. civilna družba - organska družba	15. civilna družba + interesne skupine

7. Najprej smo izpustili avtorje, ki imajo premalo pozitivnih vrednosti. M. Jezernik nima pozitivne vrednosti na nobeni spremenljivki, L. Bavcon, B. Majer, Predsedstvo CK ZKS, S. Vidović, S. Podmenik, F. Zavrl, A. Goljevšček in D. Strajn imajo pozitivne vrednosti le na eni spremenljivki, I. Bakše in F. Bučar pa na dveh spremenljivkah. Nato smo izpustili spremenljivke, ki so po izločitvi avtorjev imele pozitivno vrednost samo pri enem avtorju (9. civilna družba + sistemska opozicija, 13. civilna družba + razredno delavska demokracija, 14. civilna družba + tehnologija, 16. civilna družba + konfliktna družba) in spremenljivko št. 17 (civilna družba + posameznik), ki ima pozitivno vrednost pri dveh avtorjih (J. Pučniku in A. Bibiču), ker smo presodili, da je manj pomembna od drugih.

Avtorje smo razvrščali v skupine glede na njihovo zaznavo dovolj pogostih skupnih manifestnih vsebin civilne družbe. Rezultati ne prikazujejo vseh razlik med avtorji, npr. med koncepcijo sistemske opozicije (Mastnak, Gantar) in socialistične civilne družbe (Bibič), ampak le podobnost na podlagi dvanajstih spremenljivk. Če bi upoštevali vse trditve, ki se pojavljajo vsaj pri dveh avtorjih, bi bila podobnost med avtorji drugačna. Ker smo upoštevali samo pogostejše trditve, so si avtorji, ki imajo zelo različne koncepcije civilne družbe, v razvrstitvah 'preveč' podobni. Npr. Gantar in Mastnak sta v skupini z Bibičem kljub precejšnjim razlikam v pojmovanju civilne družbe.

Tabela 4: Matrika različnosti med avtorji

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Gantar+Mastnak	1	0											
F. Adam	2	0.7	0										
A. Bebler	3	0.88	0.67	0									
J. Pučnik	4	0.71	0.86	1	0								
A. Bibič	5	0.5	0.83	0.89	0.75	0							
T. Hribar	6	0.75	1	1	0.75	0.62	0						
S. Hribar	7	0.9	0.75	0.5	1	0.67	0.83	0					
I. Krivec	8	0.5	0.62	0.6	0.83	0.56	1	0.71	0				
S. Žižek	9	1	0.67	1	1	1	1	1	0				
G. Tomc	10	0.7	0.67	0.86	0.86	0.44	0.88	0.57	0.62	1	0		
A. Igličar	11	0.44	0.7	0.71	0.88	0.33	0.75	0.62	0.29	1	0.56	0	
Podmenik+Adam	12	0.67	0.62	0.83	0.83	0.7	0.86	0.71	0.57	0.83	0.62	0.5	0

Iz drevesa združevanja z Wardovo metodo (slika 1) in rezultatov metode prestavljanj v tabeli 5 sklepamo, da je najboljša razvrstitev avtorjev v štiri skupine. Z metodo prestavitvev smo namreč iz 30 slučajnih začetnih razvrstitev 30-krat dobili razvrstitev z enako vrednostjo kriterijske funkcije.

V prvi skupini (na sliki 2) sta J. Pučnik in T. Hribar, čeprav se ujemata samo v tem, da je za civilno družbo pomembna demokracija. F. Adam in S. Žižek (tretja skupina) se ujemata v razumevanju civilne družbe kot moderne družbe, ki ni organska družba. A. Bebler in S. Hribar (četrti skupina) imata skupno pojmovanje civilne družbe kot avtonomne družbe, katere nasprotni pol je država. Avtorji v drugi, največji skupini pa se ujemajo v tem, da sta za civilno družbo značilna pluralizem in javnost.

Druga rešitev - razvrstitev v šest skupin, kjer so T. Hribar, J. Pučnik in S. Žižek sami - je za nas še sprejemljivejša, ker so njihova pojmovanja civilne družbe najmanj podobne pojmovanjem drugih avtorjev. Žižek je skoraj popolnoma

Metoda prestavljanj najprej določi začetno razvrstitev v vnaprej določeno število skupin, nato pa ponavlja, dokler gre: če med tekočo razvrstitvijo C in sosednjimi razvrstitvami obstaja razvrstitev C', ki ima nižjo ali enako vrednost kriterijske funkcije, se pomakne vanjo. Sosednje razvrstitve določa tako, da v začetni razvrstitvi prestavi kako enoto iz ene skupine v drugo ali pa zamenja dve enoti iz različnih skupin.

Za razvrščanje smo uporabili programe iz programskega paketa CLUSE (Batagelj, 1982).

Za razvrščanje avtorjev smo morali izločiti nekatere avtorje in spremenljivke, ker so imeli premalo pozitivnih vrednosti spremenljivk⁷. Avtorje in spremenljivke, ki smo jih upoštevali, prikazuje tabela 3.

Tabela 3: Matrika avtorjev

Avtor	1	2	3	4	5	6	7	8	10	11	12	15
1 Gantar+Mastnak	0	1	1		0	0	0	1	1	1	0	1
2 F. Adam	1	1	1	0	0	1	1	0	1	0	0	0
3 A. Bebler	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
4 J. Pučnik	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
5 A. Bibič	1	1	0	1	1	0	0	1	0	1	1	1
6 T. Hribar	0	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0
7 S. Hribar	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	1	0
8 I. Krivec	1	1	1	0	0	0	0	1	0	0	0	1
9 S. Žizək	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0
10 G. Tomc	1	1	0	0	1	0	0	1	1	0	1	0
11 A. Igličar	1	1	1	1	1	0	0	1	0	0	0	1
12 Podmenik+Adam	0	1	1	0	1	1	0	1	0	0	0	0

Spremenljivke:

1. civilna družba + avtonomija	7. civilna družba + moderna družba
2. civilna družba + pluralizem	8. civilna družba + javnost
3. civilna družba - država	10. civilna družba - socializem
4. civilna družba + alternativna g.	11. civilna družba + demokracija
5. civilna družba + pravna država	12. civilna družba + politična demokracija
6. civilna družba - organska družba	15. civilna družba + interesne skupine

7. Najprej smo izpustili avtorje, ki imajo premalo pozitivnih vrednosti. M. Jezernik nima pozitivne vrednosti na nobeni spremenljivki, L. Bavcon, B. Majer, Predsedstvo CK ZKS, S. Vidović, S. Podmenik, F. Zavrl, A. Goljevsček in D. Strajn imajo pozitivne vrednosti le na eni spremenljivki, I. Bakše in F. Bučar pa na dveh spremenljivkah. Nato smo izpustili spremenljivke, ki so po izločitvi avtorjev imele pozitivno vrednost samo pri enem avtorju (9. civilna družba + sistemska opozicija, 13. civilna družba + razredno delavska demokracija, 14. civilna družba + tehnologija, 16. civilna družba + konfliktna družba) in spremenljivko št. 17 (civilna družba + posameznik), ki ima pozitivno vrednost pri dveh avtorjih (J. Pučniku in A. Bibiču), ker smo presodili, da je manj pomembna od drugih.

Slika 1: Drevo združevanja avtorjev z Wardovo metodo

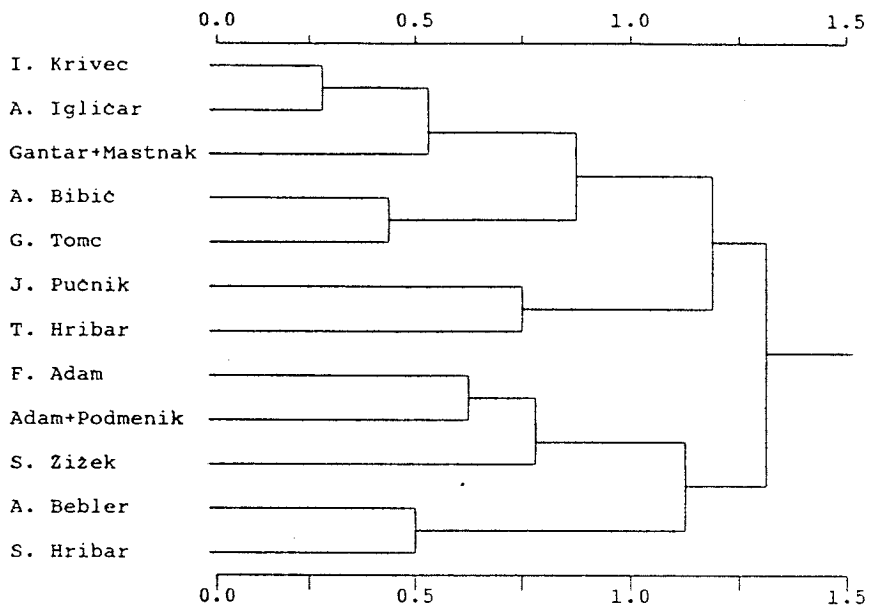

Tabela 5: Rezultati razvrščanja avtorjev z metodo prestavljanj

Število skupin	Metoda WARD		
	P(R*)	F	Padec P
1	4.14124	1/1	—
2	3.45551	2/10	0.68573
3	2.85536	2/10	0.60015
4	2.29286	30/30	0.56250
5	1.91786	1/10	0.37500
6	1.54365	14/50	0.37421

P(R*) = najnižja vrednost kriterijske funkcije

F = frekvenca najnižje vrednosti kriterijske funkcije

Slika 2: Prikaz razvrstitve avtorjev z metodo prestavljanj

	6	5	4	3	2
T. Hribar					
J. Pučnik					
Gantar in Mastnak A. Bibič I. Krivec A. Igličar					
G. Tomc Adam in Podmenik					
F. Adam					
S. Žižek					
A. Bebler S. Hribar					

različen od vseh razen od F. Adama, s katerim deli mnenje o razmerju med civilno družbo in organsko ter moderno družbo. Za četrto skupino (na sliki 3) je značilno, da se je oblikovala ob kritiki države, zahtevi po pluralizmu in avtonomnosti civilne družbe ter trditvi, da civilna družba ni socialistična. S. Hribar in A. Bebler tvorita skupino zaradi hkratnega zavračanja (socialistične) države, ki ne dopušča avtonomije civilne družbe.

Slika 3: Razvrstitev avtorjev v šest skupin

1 T. Hribar	3 Gantar in Mastnak A. Bibič I. Krivec A. Igličar	4 G. Tomc Adam in Podmenik F. Adam	5 S. Žižek
2 J. Pučnik			6 A. Bebler S. Hribar

5. Sklep

Natančno zaznavanje paradigmaticnih razmerij med avtorji različnih definicij civilne družbe je težek teoretični in metodološki problem. Veljavnost rezultatov razvrščanja relativizira premajhno število definicij. Če bi imeli več spremenljivk za opis avtorjev, bi bili rezultati objektivnejši. Rezultati namreč ne

prikazujejo vseh razlik med avtorji, ampak le podobnost na podlagi dvanajstih spremenljivk. Če bi upoštevali vse trditve, ki se pojavljajo vsaj pri dveh avtorjih, bi bila podobnost med avtorji drugačna. Ker smo upoštevali samo 12 tipičnih trditev, so si avtorji, ki so sicer predstavniki zelo različnih koncepcij civilne družbe, v razvrstitvah 'preveč' podobni.

S statistično analizo opredelitev civilne družbe smo ugotovili:

1. Pojem civilna družba je v analiziranih besedilih povezan s pojmi avtonomija, pluralizem, alternativna gibanja, moderna družba, javnost, demokracija, pluralizem, politična demokracija in interesne skupine. Avtorji menijo, da je civilna družba nasprotna pojmu organska družba, ki simbolizira harmonično in monolitno skupnost, da ni združljiva s socializmom in da je nasprotni pol državi, ki kot organizacija prisile posega vanjo.
2. Razprava o civilni družbi se je začela pred petimi leti in je vedno bolj intenzivna.
3. V slovenski javnosti in strokovnih krogih obstaja izrazito pluralistična zaznava civilne družbe.
4. V razpravi ima pobudo (vsaj kar se tiče pogostosti in stalnosti pojavljanja) 'zunajsistemska alternativa'.
5. Zunajsistemska alternativa (Tomc, Adam in Podmenik, Adam) se legitimira zlasti s tezo, da socializem ni združljiv s civilno družbo.
6. Stališča, ki smo jih na grobo imenovali uradnopolitična in politološko afirmativna (čeprav tudi kritična), se zblizujejo s ti. alternativnimi, saj vsi zagovarjajo načela obcecivilizacijskega značaja.

LITERATURA

- Batagelj, V. (1982): *CLUSE - programi za razvrščanje v skupine*. Priročnik za DEC-10. Ljubljana.
- Ferligoj, A. (1989): *Razvrščanje v skupine*. Teorija in uporaba v družboslovju. Ljubljana: RI FSPN.
- Merten, K. (1977): *Kommunikation. Eine Begriffs- und Prozessanalyse*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Osgood, Ch. E., Saporta, S. Nunnally, J. C. (1973): 'Analiza vrednostno določenih trditev'. *Metode v komunikoloških raziskavah*. I. del: *Produkcija sporočil*. Ljubljana: FSPN. Str. 139-190.
- Pučnik, J. (1988): *Kultura, družba in tehnologija*. Maribor. Obzorja.
- Sešic, B. (1983): *Osnovi logike*. Beograd: Naučna knjiga.

Priloga: Seznam analiziranih besedil

- Adam, Frane (1988a): 'Civilna družba, država, totalitarizem'. *Nova revija*. St. 73-74. Str. 888-897. Odlomki s str. 883, 890, 891.
- Adam, Frane (1988b): 'Tri pristupa pojmu civilno društvo'. *Pogledi*. St. 1 (siječanj-ožujak). Odlomki s str. 168-169, 170, 170.
- Adam, Frane (1986): *Mladina*. St. 13. Str. 46-47, 47.
- Adam, Frane, Podmenik, Darka (1985): 'Predgovor'. *Zbornik Socialistična civilna družba?*. Ljubljana: UK ZSMS. Str. 13-28. Odlomki s str. 17, 24.
- Bakše, Ingrid (1988): *Mladina*. St. 42. Str. 5.
- Bebler, Anton (1987a): 'Civilna družba v realno obstoječem socializmu (1)'. *Teleks*, 3. 9. 1987. Str. 28.
- Bebler, Anton (1987b): 'Civilna družba v realno obstoječem socializmu (2)'. *Teleks*, 10. 9. 1987. Str. 21.
- Bibič, Adolf (1986a): 'Civilna družba je samoupravljanje'. *Delo*, 28. 11. 1986.
- Bibič, Adolf (1986b): *Delo*, 6. 12. 1986.
- Bibič, Adolf (1987): 'Civilna družba in država pri Gramsciju. Predgovor'. V: A. Gramsci: *Civilna družba in država*. Ljubljana. Str. 47.
- Bibič, Adolf (1989): *Borba*, 4.- 5. februar.
- Bučar, France (1988): 'Iskanje izhoda'. *Nova revija*. St. 73-74. Str. 850-867. Odlomek s str. 866.
- Bučar, France (1988): 'Slovensko krščanstvo kot družbeni dejavnik'. *Nova revija*. St. 75-76. Str. 1129-1141. Odlomek s str. 1137.
- Gantar, Pavel-Mastnak, Tomaž (1988): 'Civilna družba na Slovenskem: Prva petletka'. *Problemi*. St. 10. Str. 70-89. Odl. s str. 75, 76, 77, 7-78, 83.
- Goljevšček, Alenka (1987): 'Arhaičnost : civilnost'. *Nova revija*. St. 57. Str. 119-129. Odlomki s str. 123.
- Hribar, Spomenka (1987): 'Avantgardno sovražstvo in sprava'. *Nova revija*. St. 57. Str. 74-103. Odlomki s str. 98, 98, 100.
- Hribar, Tine (1987): 'Civilna družba, pravna država in legitimna oblast'. *Nova revija*. St. 67-68. Str. 1864-1878. Odlomki s str. 1871, 1874.
- Igličar, Albin (1988): *Gledišta*.
- Ježernik, Miso (1986): 'Prosvetiteljske iluzije'. *Nova revija*. St. 52-53. Str. 1434-1437. Odlomek s str. 1437.
- Mastnak, Tomaž (1985): *Mladina*. St. 31. Str. 14.
- Mastnak, Tomaž (1985): 'Uredniško pojasnilo.' *Zbornik Socialistična civilna družba?*. Ljubljana: UK ZSMS: RK ZSMS. Str. 9-12. Odlomek s str. 10.
- Mastnak, Tomaž (1986): 'Delavsko gibanje in nova družbena gibanja'. *Nova revija*. St. 46-47. Str. 347-369. Odlomek s str. 361.
- Mastnak, Tomaž (1988): *Mladina*. St. 12. Str. 15.
- Podmenik, Darka (1986): *Delo*, 28. 11. 1986.
- Pučnik, Jože (1987a): 'Politični sistem civilne družbe - Eksplicacija osnovnih načel'. *Nova revija*. St. 57. Str. 130-143. Odlomka s str. 132, 137.
- Pučnik, Jože (1987b): 'Smisel in nesmisel ustavne razprave'. *Nova revija*. St. 67-68. Str. 1847-1863. Odlomek s str. 1860.
- Strajnc, Darko (1988): *Gledišta*.
- Tomc, Gregor (1986): *Mladina*. St. 4. Str. 34-35.
- Tomc, Gregor (1987): 'Civilna družba pod slovenskim socializmom'. *Nova revija*. St. 57. Str. 144-149. Odlomka s str. 144, 146.
- Vidović, Stanislav (1989): *Komunist*, 27. januar 1989. Str. 9.
- Zavrl, Franci (1987): *Mladina*. St. 37. Str. 3.
- Zizek, Slavoj (1987): *Mladina*. St. 37. Str. 12.